

УДК 346.9:347.121.2

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.29>

Лис О.Г.

*народний депутат України**Верховна рада України*

ІНКЛЮЗІЯ ЯК ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ОСВІТЬНОГО ПРОЦЕСУ НА РІВНІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Вступ. Якісна освіта є основою інтелектуального, культурного, творчого, соціально-економічного і духовного розвитку суспільства і держави. Сучасна вітчизняна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації всіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів. Освіта має бути спрямована на отримання життєвих компетентностей та всебічний розвиток людини як особистості: її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей громадян, здатних до свідомого суспільного вибору [1].

На сьогодні стратегія інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю стала провідною для більшості розвинених країн, таких як США, Великобританія, Швеція, Іспанія [2, с. 31]. При такій організації навчання в загальних освітніх установах навчаються як діти, які не мають значних відхилень у розвитку, так і діти з особливими потребами, з різного роду відхилень у розвитку. У цьому випадку для другої категорії дітей створюються додаткові можливості, надається спеціальна допомога у засвоєнні освітніх програм і організації життєдіяльності.

Як показують авторитетні дослідження провідних вчених у цій галузі, інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальну систему освіти неоднаково відбувається в різних куточках світу і навіть різних регіонах однієї і тієї ж держави [2, с. 32]. Це, передусім, залежить від конкретних соціальних умов, від

культури країни, від її традицій, від політичних поглядів. Наприклад, як свідчить відомий американський фахівець Отто Санта Ана, в Каліфорнії і сусідніх штатах США на спеціальну освіту впливає те, яка партія (Республіканська чи Демократична) знаходиться при владі, а яка – в опозиції. Республіканці намагаються на патерналістській системі освітнього процесу, а демократи відстоюють передусім принципи лібертаріанства [3]. Проте, існують й загальні американські вимоги до системи спеціальної освіти, які мають місце в «Законі про освіту індивідів з аномаліями» (1990 р.). Значні дискусії ведуться з питань про місце навчання дітей (найближча школа або спеціальна школа) та фінансування освіти дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю.

Дошкільна освіта є важливим етапом для цілісного розвитку дитини. Нині її зміст органічно пов'язаний з ідеями Нової української школи: він забезпечує наступність між дошкільною та початковою освітою в умовах шкільної реформи. В Україні дошкільна освіта є обов'язковою частиною у системі безперервного навчання. Відповідальність за навчання дитини у дитсадку несуть її батьки або особи, які їх замінюють, та навчальні заклади, де діти перебувають. За оперативними даними від місцевих управлінь освітою, наприкінці 2019 року 88% дітей у віці 3-5 років та 96,9% дітей віком 5-6(7) років навчалися у дитячих садках. Так, у 2019 році в Україні працювало 14 898 закладів дошкільної освіти, з яких 201 приватної, 29 — державної та 14 666 комунальної форми влас-

ності. У них викладають 137 688 педагогів, а здобувають освіту 1 278 237 дошкільнят [4].

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але, тим не менш, дана ідеологія передбачає адаптацію освітнього середовища і створення компенсуючих умов для дітей, що мають фізичні, сенсорні або ментальні порушення [5, р. 376]. Адаптація ж освітнього середовища включає в себе не лише пристосування фізичного середовища, а й підготовку педагогів, зміну системи надання індивідуальної та додаткової підтримки, надання учням можливості навчатися за індивідуальними навчальними планами і, відповідно, зміна принципів і процедури оцінки і атестації учнів, що навчаються за такими планами. Якщо коротко сформулювати підхід, який формує модель інклюзивної освіти, то він може виглядати так: інклюзивна освіта орієнтована на те, щоб усі діти, незважаючи на свої фізичні, психічні, інтелектуальні та інші особливості, включені в загальну систему освіти – вони навчаються і виховуються разом зі своїми однолітками за місцем проживання в закладі загальної середньої освіти, де враховуються їх особливі освітні потреби і надається необхідна спеціальна підтримка.

Мета реалізації інклюзивної підходу в школі – надати всім учням можливість участі в повноцінному соціальному житті, максимально активну участь в колективі, тим самим забезпечити найбільш повну взаємодію з суспільством. Інклюзивна освіта на рівні дошкільної освіти полягає в такій побудові освітнього процесу, при якій забезпечується можливість включення до нього дітей з різними фізичними, інтелектуальними, соціальними, емоційними та іншими особливостями.

У сучасних українських дошкільних закладах освіти виховується багато дітей з тими чи іншими проблемами здоров'я, зі спеціальними потребами в особливому підході до інтелектуального розвитку. У своїх дослідженнях вчені відзначають, що у дітей з пору-

шеним темпом розвитку граматичної будови мови часто виявляються убогість активного і пасивного лексику, проблеми при використанні слів з ускладненою морфемною структурою, невміння підібрати точне слово і правильно включити його в пропозицію [6, с. 91]. Це може в майбутньому негативно позначитися на шкільній успішності, затримувати і ускладнювати отримання необхідних знань, визначати негативне ставлення таких учнів до школи і вчителів.

У даному напрямі ще у 2011 році в рамках проєкту «Використання індексу інклюзії для розвитку інклюзивної школи», була створена українська версія «Індексу інклюзії», який створений Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з відділом інклюзивної освіти та інтернатних закладів департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, відділенням моніторингу досліджень освітньої галузі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України та канадсько-українського проєкту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» Реалізація проєкту стала можливою завдяки підтримці Освітньої програми Міжнародного фонду «Відродження» та програми «Раннє дитинство» Фонду відкритого суспільства (Лондон) [7].

У межах даного проєкту в 2011 році було видано посібник «Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад» [8], схвалений до використання в навчальних закладах комісією зі спеціальної педагогіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Члени робочої групи, які працювали над матеріалами української версії «Індексу інклюзії», впевнені, що матеріали «Індексу інклюзії» стануть у пригоді всім освітянам, зацікавленим у просуванні інклюзивних цінностей і практики в системі освіти України, а саме:

– загальноосвітніх, дошкільних та професійно-технічних навчальних закладів, які зацікавлені в досягненні всіма учнями макси-

мально високих навчальних досягнень, у просуванні демократичних цінностей і практик не тільки в навчальному закладі, а й у місцевих громадах;

- місцевих управлінь освіти, які зможуть інтегрувати запропоновані критерії розвитку інклюзивного навчального закладу із власними шляхам оцінки таких закладів і надавати відповідну допомогу;

- обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та вищих педагогічних навчальних закладів для використання матеріалів «Індексу інклюзії» під час підготовки та підвищення кваліфікації педагогів і керівників навчальних закладів;

- батькам і членам місцевих громад, які зможуть не тільки компетентно оцінювати діяльність навчального закладу, а й бачити конкретні шляхи підтримки цього закладу в напрямі інклюзії, тобто розвитку навчального закладу для всіх.

Наразі в Україні існують такі типи дитсадків:

- ясла – для дітей віком від 1-го до 3-х років. Там забезпечуються догляд за ними, а також їхній розвиток і виховання;

- ясла-садок – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми) років. Там надають догляд, розвиток, виховання та навчання дошкільнят;

- дитячий садок – для дітей віком від 3-х до 6-ти (7-ми) років. Забезпечуються розвиток, виховання та навчання;

- ясла-садок компенсуючого типу – для дітей з особливими освітніми потребами віком від 2-х до 7-ми (8-ми) років. Такі заклади поділяються на спеціальні та санаторні;

- будинок дитини – для дітей від 0 до 3-х років (або 4-х для хворих дітей). Ці заклади дошкільної освіти перебувають у системі охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями;

- дитячий будинок інтернатного типу – забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування,

дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

- ясла-садок сімейного типу – для дітей віком від 2-х місяців до 6-ти (7-ми) років, які перебувають в родинних стосунках, де забезпечується догляд за ними, розвиток, виховання і навчання;

- ясла-садок комбінованого типу – для дітей віком від 1-го до 6-ти (7-ми) років. До складу такого закладу можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їхнього розумового, психологічного, фізичного розвитку;

- центр розвитку дитини – забезпечує фізичний, розумовий та психологічний розвиток, корекцію психологічного та фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома [9].

Діти, зокрема ті, що мають особливі освітні потреби, можуть здобувати дошкільну освіту:

- у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;

- у структурних підрозділах юридичних осіб приватного та публічного права, зокрема, закладів освіти;

- у сім'ї – за сімейною (домашньою) формою;

- за допомогою фізичних осіб, які мають педагогічну освіту чи професійну кваліфікацію педагогічного працівника, зокрема, які провадять незалежну професійну діяльність;

- за допомогою фізичних осіб – підприємців, основним видом діяльності яких є освітня діяльність [10].

Підкреслимо, що інклюзія – це процес, спрямований на перетворення дошкільних навчальних закладів на заклади з таким освітнім простором, який стимулює та підтримує не тільки дітей, а й власне членів трудового колективу. Вона спрямована на розвиток місцевих громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного члена громади. Навчальні заклади можуть співпрацювати з іншими соціальними партнерами з метою

покращення навчальних і соціальних умов у своїх трудових колективах [8].

В Україні реалізація прав дітей з особливими освітніми потребами розглядається як одне із найважливіших завдань державної політики в галузі освіти, що підтверджується положеннями нового Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, який набрав чинності 28.09.2017 [11]. Згідно чинного законодавства всі діти мають право на якісну загальну і професійну освіту. Це створює можливості для їх успішної соціалізації, повноцінної участі в житті держави, успішної самореалізації в різних напрямках професійної і соціальної діяльності тощо.

У широкому сенсі така інтеграція – це досягнення єдності та цілісності всередині системи, заснованої на взаємній підтримці окремих спеціалізованих елементів [12, с. 157]. Учений М. Малафєєв вважає, що справжня інтеграція в навчанні дітей з особливими потребами передбачає створення в загальноосвітній установі оптимальних умов для кожної дитини [13, с. 9-10]. На думку Л. О. Талдонової, аномальні діти при спільному навчанні отримують більше зовнішніх стимулів до розвитку, ніж при роздільному [14, с. 36]. Разом з тим, існує й інша думка, що більшість здорових дітей ще не готові до спільного навчання з дітьми, що мають ті чи

інші проблеми в фізичному або інтелектуальному розвитку; проти спільного навчання таких дітей висловлюються і деякі батьки. У цій галузі необхідно вести значну правопросвітницьку роботу, виховувати в суспільстві ідеї гуманізму і толерантності.

Отже, інклюзивна освіта є основним інструментом соціалізації особистості, оскільки являє собою необхідну базову умову інтеграції в різні сфери життєдіяльності суспільства і держави. Правові ідеї, закладені у феномені інклюзії, є підставою для визначення ключових підходів в освітній політиці України та актуальних напрямів юридичних досліджень. Реалізація вітчизняної моделі інклюзивної освіти (згідно з положеннями чинного законодавства) гарантує кожній дитині реалізацію одного з основних її прав – права на освіту, визнаючи при цьому унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. З огляду на це, інклюзивна освіта спрямована на соціальну інтеграцію та інклюзію всіх дітей, оскільки критерієм ефективності реалізації інклюзивної освітньої моделі є успішність, адаптованість всіх дітей, інтегрованих в освітній процес. Інклюзивна освіта має антидискримінаційний, інтеграційний характер та виступає дієвим інструментом державної стратегії освітнього процесу в Україні.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено інклюзію як державну стратегію освітнього процесу на рівні дошкільної освіти. Наголошено, що якісна освіта є основою інтелектуального, культурного, творчого, соціально-економічного і духовного розвитку суспільства і держави. Сучасна вітчизняна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації всіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів. Освіта має бути спрямована на отримання життєвих компетентностей та всебічний розвиток людини як особистості: її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей громадян, здатних до свідомого суспільного вибору. Зазначено, що дошкільна освіта є важливим етапом для цілісного розвитку дитини. Нині її зміст органічно пов'язаний з ідеями Нової української школи: він забезпечує наступність між дошкільною та початковою освітою в умовах шкільної реформи. В Україні дошкільна освіта є обов'язковою частиною у системі безперервного навчання. Відповідальність за навчання дитини у дитсадку несуть її батьки або особи, які їх замінюють, та навчальні заклади, де діти перебувають. Зроблено висновок, інклюзивна освіта є основним інструментом соціалізації

особистості, оскільки являє собою необхідну базову умову інтеграції в різні сфери життєдіяльності суспільства і держави. Правові ідеї, закладені у феномені інклюзії, є підставою для визначення ключових підходів в освітній політиці України та актуальних напрямів юридичних досліджень. Реалізація вітчизняної моделі інклюзивної освіти (згідно з положеннями чинного законодавства) гарантує кожній дитині реалізацію одного з основних її прав – права на освіту, визнаючи при цьому унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю. З огляду на це, інклюзивна освіта спрямована на соціальну інтеграцію та інклюзію всіх дітей, оскільки критерієм ефективності реалізації інклюзивної освітньої моделі є успішність, адаптованість всіх дітей, інтегрованих в освітній процес. Інклюзивна освіта має антидискримінаційний, інтеграційний характер та виступає дієвим інструментом державної стратегії освітнього процесу в Україні.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна практика, інклюзивна стратегія, дитина з особливими освітніми потребами, дитина з інвалідністю, заклад дошкільної освіти, освітня політика.

Lys O.H. Inclusion as the state strategy of the educational process at the preschool level

The article studies inclusion as the state strategy of the educational process at the preschool level. It is stressed that high-quality education is a basis of intellectual, cultural, creative, socio-economic and spiritual development of society and state. Modern domestic education is a necessary condition for ensuring the sustainable democratic development of society, consolidation of all its institutions, humanization of socio-economic relations, formation of new life orientations. Education must be aimed at acquiring life competencies and comprehensive development of a person as personality: his talents, intellectual and physical capacities, education of high integrity standards of citizens capable of making a conscious social choice. The author marks that preschool education is an important stage for the full development of a child. Nowadays, its content is associated with the ideas of the New Ukrainian School: it maintains continuity between preschool and primary education in the context of school reform. In Ukraine, preschool education is integral to the system of lifelong learning. A child's education in kindergarten is the area of responsibility of his/her parents or guardians and the educational institutions which children visit. It is concluded that inclusive education is a prime tool of personal socialization, as it is a necessary basic condition for the integration into a diverse living environment of society and the state. Legal ideas rooted in the inclusion phenomenon are a basis for defining fundamental approaches of the education policy of Ukraine and relevant directions of law research. Implementation of the national model of inclusive education (according to current legislation) guarantees each child the exercise of one of his/her basic rights – the right to education, concurrently recognizing the unique features, interests, abilities and learning needs of children with special educational needs and children with disabilities. Taking into account the above, inclusive education is focused on social integration and inclusion of all children because the criterion of effectiveness of implementing the inclusive education model is a success, adjustment of all children integrated into the educational process. Inclusive education has an anti-discriminatory, integrative character and is an effective tool of the state education strategy of Ukraine.

Key words: inclusion, inclusive practice, inclusive strategy, child with special educational needs, child with disability, preschool institution, educational policy.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/210719-strategiya-inklyuziya.pdf>
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

3. Вільям Джейнс. Історія американської освіти: школа, суспільство і загальний добробут. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/HistoryAmerEdu.pdf>
4. Індекс інклюзії. URL: http://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=52
5. Inclusive Education at Work: Students with Disabilities in Mainstream Schools. Paris: OECD, 1999.
6. Кравець Н.П., Бондар Н.В. Розвиток мовлення в учнів з інтелектуальними порушеннями в руслі концепції «Нова українська школа». *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*. Матеріали III-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин, 23 жовтня 2020 р. / за заг. ред. Т. М. Турчин, упоряд. Т.В.Гордієнко. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2020. 188 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita>
8. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю. М. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. 100 с.
9. Дошкільна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita>
10. Інформація про дошкільну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita>
11. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Філософія інтеграції: Монографія / За заг. ред. В.Д. Бондаренка, Ф.Г. Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 274 с.
13. Малафеев М. Інклюзія добре, а спецшкола – краще. *Дефектолог*. 2016. № 3. С. 9–10.
14. Галдонова Л. О. Соціально-психологічні особливості адаптації молодших школярів з обмеженими можливостями до навчання. Дисертація к. пед. наук. Северодонецьк, 2020. 246 с.